

МАМЛАКАТИМИЗДА ИНВЕСТИЦИЯ МУҲИТИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ФАКТОРЛАР ТАҲЛИЛИ

Абил Аманязович Матеев

Қарақалпоқ давлат университети мустақил изланувчиси abil1980@mail.ru

ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 2 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss2/a11	Мақолада Инвестиция муҳити категориясининг мазмун-моҳиятига доир илмий-тадқиқот ишлари ўрганилган. Қорақалпоғистон Республикаси инвестиция муҳитига доир кўрсаткичлар таҳлил этилган. Таҳлил натижалари асосида республикада инвестиция муҳити жозибadorлигини оширишга қаратилган илмий асосланган таклиф-таъсиялар ишлаб чиқилган.
KEYWORDS	<i>қулай инвестициявий муҳит, инвестиция иқлими, иқтисодийёт, инвестицион муҳит жозибadorлиги, инвестор, халқаро молия институтлари ва рейтинг агентликлари, халқаро иқтисодий индекслар, ЯҲМ, асосий капиталга ўзлаштирилган инвестиция, хизматлар соҳаси, драйвер, ўсиш нуқтаси, чет эл инвестициялари, SWOT таҳлил.</i>

Кириш

Айтиш мумкинки, инвестиция муҳити - жуда кенг маънода ишлатиладиган тушунча бўлиб, инвестор томонидан ҳисобга олинadиган барча муаммолар ва масалаларни ўз ичига қамраб олади. Инвестор томонидан маълум бир давлатга инвестиция қилишнинг қулай ва ноқулай томонлари баҳоланади, шу билан бир қаторда, ўз капиталини киритмоқчи бўлган мамлакат мафқураси, сиёсати, иқтисодиёти ва маданиятига катта аҳамият берилади. Инвестиция муҳити ҳар томонлама, чуқур таҳлил қилиниши асосида инвестиция таваккали аниқланади. Инвестиция муҳити ва таваккал даражалари бир-бирларига тескари нисбатдадир. Инвестиция муҳити қанчалик қулай бўлса, инвесторнинг тадбиркорлик таваккали шунчалик паст даражада бўлади ва бу инвесторларнинг кириб келишини кўпайтиради. Аксинча, инвестиция муҳити ноқулай бўлса, таваккал даражаси юқори бўлади. Бу эса инвестиция қабул қилувчининг сарф-харажатларининг ўсишига олиб келади. Шундай қилиб, инвестиция муҳитининг ҳолати фақат инвестор учун эмас, балки инвестиция қабул қилувчи учун ҳам муҳимдир.

Адабиётлар таҳлили

Инвестиция муносабатларни тартибга солишга қаратилган аксарият хорижий давлатларнинг қонунчилигида, хусусан миллий қонунчилигимизда ҳам “қулай инвестициявий муҳит” тушунчасига расмий таърифлар мавжуд эмас. Илмий адабиётларда “қулай ишбилармонлик муҳити”, “қулай инвестиция муҳити” тушунчалари ишлатилсада, уларни умумий равишда тавсифлайдиган ягона таъриф ишлаб чиқилмаган.

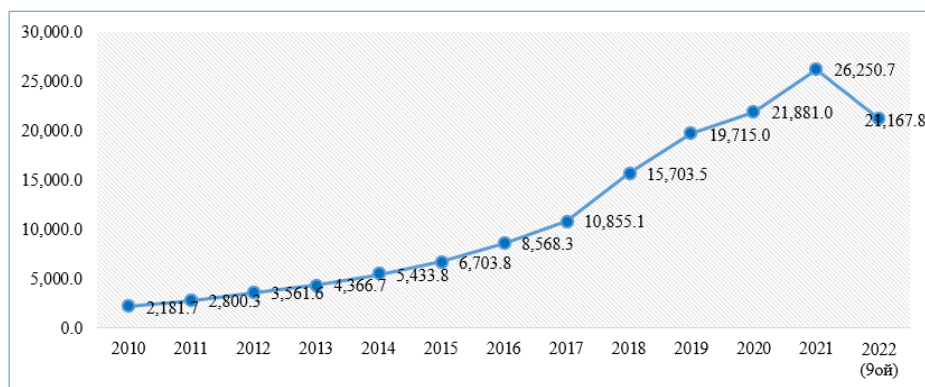
Республикаимиз иқтисодчи олимларининг қатор илмий-тадқиқот ишларида “инвестиция муҳити” ва “инвестиция иқлими” категориялари ўзаро синоним тушунчалар (категориялар) сифатида талқин этилган. Бу борада, Д.Ғозибеков ва Э.Носировларнинг фикрича, “Инвестиция иқлими – кенг маънода ишлатиладиган тушунча бўлиб, инвестор томонидан ҳисобга олинadиган барча муаммо ва масалаларни мужассамлаштиради. Инвестор томонидан маълум бир мамлакатга капитал ажратишнинг қулай ва ноқулай томонлари белгиланади, шу билан бир қаторда, ўз капиталини киритмоқчи бўлган мамлакат мафқураси, сиёсати, иқтисодиёти ва маданиятига катта аҳамият берилади”.

Шунингдек, Ш.Мустафакулов ҳам “инвестицион иқлим” ва “инвестиция муҳити”нинг бораида олиб борган илмий изланишларида “инвестицион иқлим – ички ва ташқи инвестицияларнинг кириб келишига таъсир кўрсатадиган ялпи иқтисодий, сиёсий, молиявий шароит” эканлигини алоҳида таъкидлаб, инвестиция муҳитини ҳар томонлама, чуқур таҳлил қилиниши асосида инвестиция таваккали баҳоланишига эътибор қаратади. Олимнинг фикрича, инвестиция муҳити ва таваккал даражалари бир-бирига тескари нисбатдадир. Инвестиция муҳити қанчалик қулай бўлса, инвесторнинг тадбиркорлик таваккали шунчалик паст даражада бўлади ва бу инвесторларнинг кириб келишини фаоллаштиради. Аксинча, инвестиция муҳити ноқулай бўлса, таваккал даражаси юқори бўлади. Бу эса, инвестиция қабул қилувчи томон сарф-харажатларининг ўсишига олиб келади. Инвестиция муҳитининг ҳолати фақат инвестор учун эмас, балки инвестиция қабул қилувчи учун ҳам муҳимдир.

“Инвестицион муҳит жозибadorлиги – мамлакат, тармоқ ва соҳаларга инвестициялар оқими аниқловчи, таъминлашга имкон берадиган, кафолатланган ҳамда инвестицион фаоллик билан баҳоланадиган иқтисодий, ижтимоий ҳолат, жараён ва воситалар, имконият ва чекловлар йиғиндисидир”.

Инвестицион муҳитнинг соғломлиги, жозибadorлигини давлатнинг ижтимоийиқтисодий ҳолатини акс этувчи макроиқтисодий кўрсаткичлар орқали ҳам баҳолаш мумкин. Жаҳон банкининг (ЖБ) классификациясига кўра, Сингапур давлати энг юқори даромадга эга бўлган давлатлар қаторига киради. Инвестицион иқлимга таъсир кўрсатувчи муҳим кўрсаткичлардан биттаси – инфляция даражасидир. Инфляция даражаси қанчалик паст бўлса, инвестицион жозибadorлик шунчалик даражада юқори бўлади. 2005 йилда Сингапурда инфляция даражаси 0,5 фоизни, 2019 йилга келиб эса 0,4 фоизни ташкил этди. Давлатнинг инвестицион муҳит жозибadorлигига баҳо беришда, бугунги кунда энг кўп тарқалган усуллардан бири бу – Doing Business индекси; Глобал рақобатбардошлик индексидир.

Ушбу йўналиш – Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий индексларида иштирокининг инвестициявий жозибadorликка таъсири борасида тадқиқотлар олиб борган Г.Бекмуродовнинг фикрича, инвестиция муҳити – инвесторлар томонидан сафарбар этиладиган

1-расм. Қорақалпоғистон Республикаси ЯХМ ҳажми, млрд. сўм⁵

капитал қўйилмаларни улар йўналтирилган ҳудудда кузатилиши мумкин бўлган рисклар ҳамда ушбу маблағлардан кутилаётган самара даражасини олдиндан инфодалайдиган омилар йигиндиси. Иқтисодиётнинг ҳар томонлама ривожланишини таъминлаш билан боғлиқ стратегик режаларни ишлаб чиқиш ва мамлакатнинг инвестицион муҳит жозибadorлигини ошириш ҳамда уни баҳолаш бевосита халқаро молия институтлари ва рейтинг агентликлари томонидан юритиладиган халқаро иқтисодий индексларга боғлиқдир.

Тадқиқот усуллари

Тадқиқот иши доирасида статистик кузатув, вербал шарҳлаш, SWOT таҳлил қилиш, тизимлаштириш, индукция ва дедукция каби тадқиқот усулларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Тадқиқот объекти ҳисобланган Қорақалпоғистон Республикаси инвестиция муҳити ва унга таъсир этувчи омиларни таҳлил қилишда мазкур ҳудуднинг қуйидаги кўрсаткичларига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

- Республика ЯХМ ҳажми ва унинг Ўзбекистон ЯИМдаги улуши;
- Аҳоли жон бошига ялпи ички (ҳудудий) маҳсулот ҳажми ва унинг ўсиш суръатлари;
- Аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар (йиллик);
- Асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар (йиллик);
- Молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркиби ва х.к.

Қорақалпоғистон Республикасининг инвестиция муҳитини таҳлил этишда дастлаб, муҳим макроиқтисодий кўрсаткичлардан бири – ҳудуднинг ЯХМ ҳажми ва унинг ривожланиш тенденцияларини кўриб ўтамиз:

1-расмга қўра, 2010-2022 йиллар давомида Қорақалпоғистон ЯХМнинг ривожланиш тенденциясида ўсиш ҳолатини кузатиш мумкин. Жумладан,

2010 йилда ҳудудда ЯХМ ҳажми 2181,7 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, олдинги йилга нисбатан 112,5 фоизга ўсган. 2011 йилда ушбу кўрсаткич 107,3 фоизга ўсиб, ЯХМнинг реал ҳажми 2800,3 млрд. сўмни ташкил этган.

2012 йилда ЯХМ ҳажми 111,8 фоизга кўпайиб, 3561 млрд. сўмдан ортган.

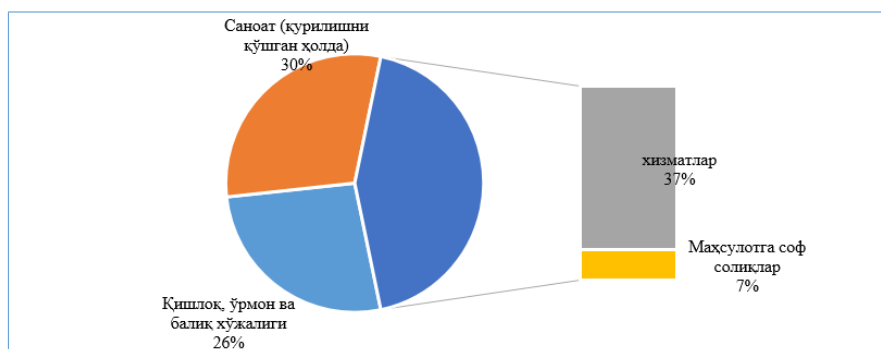
2013 йилда ЯХМ реал ҳажмда кўпайишига қарамадан олдинги йилга нисбатан ўсиш суръати бўйича 108,0 фоизни ташкил этиб, 3,8 фоизга пасайган. 2014 йилда ЯХМнинг ҳажми 4366 млрд. сўмдан ошган.

Умуман олганда, 5 йиллик даврда, яъни 2010-2014 йилларда ЯХМ ҳажми жуда секин ўсганлигини кўрамиз. Албатта, бундай шароитда иқтисодиётни ривожлантириш бўйича қўрилган зарурий чоралар натижасида ижобий ўзгаришлар амалга оширилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 11 ноябрдаги “2020-2023 йилларда Қорақалпоғистон Республикасини комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори шахар ва туманлар “ўсиш нуқталари”га мувофиқ иқтисодиётнинг энг муҳим тармоқларини янада ривожлантиришга имконият яратди.

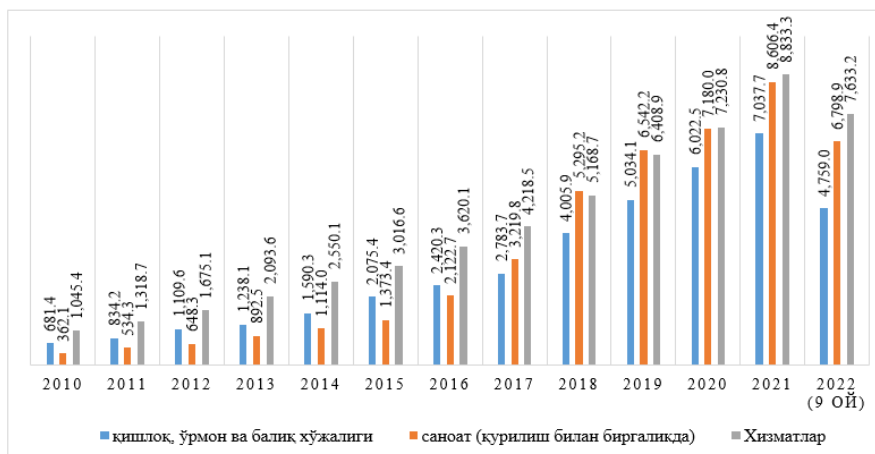
Таҳлиллар шунинг кўрсатмоқдаки, “ЯХМ беш йил давомида 32% ёки 26,3 трлн. сўмга ўсди. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 6,8 трлн. сўмдан 16,6 трлн. сўмга (30% ўсиш) ўсди. Хусусан, 2017 йилда ЯХМ ҳажми 10855,1 млрд. сўм, 2018 йилда 15703,5 млрд. сўм, 2019 йилда 19 715,0 млрд. сўм, 2020 йилда 21881,0 млрд. сўм, 2021 йилда 26250,7 млрд. сўмни ташкил этди.

ЯХМнинг ошиши баробарида, “кишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш 20%га ўсиб, 2021 йилда 12,3 трлн. сўмни ташкил этди (2017 йилда - 5,0 трлн. сўм). Ҳудудда фаолият кўрсатаётган корхоналар сони 2017 йилдаги 19,2 мингдан 2021 йилда 27,4 минг тага етди (ўсиш 59%). Инфратузилмани ривожлантириш сҳасида 2017-2021 йилларда 102 км газ қувири тармоқлари, 105 км автомобил йўллари ишга туширилди ҳамда 2 278 км сув таъминоти тармоқлари тортилди ва таъмирланди. Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ва муносиб турмуш шароити яратиш борасида аҳолини муносиб уй-жой билан таъминлаш каби вазифаларни ҳал этиш муҳим аҳамият касб этади. Хусусан, ўтган беш йил мобайнида ҳудудда 4 390 минг квадрат метр уй-жой фойдаланишга топширилди, мактабгача таълим муассасаларида 15,2 минг, мактабларда 38,3 минг ўрин яратилди, шифохоналарда 930 та койкалар жойлаштирилди. Шу давр мобайнида 127 мингга яқин иш ўрни яратилди”.

2010-2022 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси ЯХМнинг иқтисодий фаолият турлари бўйича таркиби бўйича таҳлиллар шунинг кўрсатмоқдаки, ҳудудда иқтисодий фаолият турларининг

2-расм. 2010-2022 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси ЯХМнинг иқтисодий фаолият турлари бўйича таркиби, фоиз⁷

3-расм. 2010-2022 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси ЯХМнинг иқтисодий фаолият турлари бўйича таркиби, млрд. сўм⁸

жамланмасидан “хизматлар соҳаси” ЯХМ таркибда “драйвер” вазифасини ўтаган. Мазкур хизматлар соҳаси ўтган давр (2010-2022 йилларда) Қорақалпоғистон ЯХМ ҳажми таркибининг 37 фоизини ташкил этиб, мазкур соҳа ҳудуднинг иқтисодий ривожланишида асосий иқтисодий фаолият йўналиши бўлган (2-расм).

2-расмга кўра, Қорақалпоғистон Республикаси ЯХМнинг иқтисодий фаолият турлари таркибда хизматлар соҳасидан кейинги катта улушга “саноат (қурилиш билан биргаликда)” йўналиши эгалик қилган. Мазкур соҳада ЯХМ ҳажмининг 30 фоизидан ортиқ қисми ишлаб чиқарилган. Бу албатта, мазкур ҳудуднинг яна бир “ўсиш нуқтаси” сифатида саноат тармоқларини янада ривожлантиришнинг истиқболли эканлигини, соҳани мунтазам равишда техник-технологик жиҳатдан модернизация қилиш бориш кераклиги, соҳанинг инвестиция муҳитида муҳим аҳамиятга эгалиги сабабли, инвесторларни доимий равишда қўллаб-қувватлаш чораларини кўриш лозим. Айтиш керакки, ҳудуддаги оғир экологик вазият, ернинг кучли ўрланиш ҳолатларининг мавжуд эканлигига қарамадан “қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги” соҳаси ҳудуднинг ЯХМ таркибда 26 фоиздан юқори улушни ташкил этади.

Ҳудуднинг инвестиция муҳитида муҳим аҳамиятга эга йирик секторлар бўйича таҳлилларни қуйидаги расмга мувофиқ, ЯХМнинг йирик секторлари – “драйверлари”нинг реал ҳажмининг кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир (3-расм).

3-расмга кўра, 2010 йилда “қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги” соҳасида ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми 681,4 млрд сўмни ташкил этган бўлса,

2017 йилда ушбу кўрсаткич 2420 млрд. сўмдан ошган. 2021 йилда эса ушбу 7037,7 млрд. сўмлик маҳсулот соҳада ишлаб чиқарилган. “Саноат (қурилиш билан биргаликда)” соҳасида 2010 йилда 362,1 млрд. сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, 2022 йилда мазкур кўрсаткич 18 баробарга ошиб,

6798,9 млрд. сўмлик саноат маҳсулотлари ишлаб чиқарилган ва қурилиш соҳасида ишлаб бажарилган. Шунингдек, ҳудуднинг асосий ЯХМ таркибдаги улушга эга бўлган “хизматлар” соҳасида 2010 йилда 1045,4 млрд. сўмлик хизматлар кўрсатилган бўлса, 2022

йилга келиб, кўрсатилган хизматлар ҳажми худда салкам 8 баробарга ошиб, 7633,2 млрд. сўмни ташкил қилган.

Айтиш керакки, юқоридаги таҳлиллар Қорақалпоғистоннинг инвестиция муҳитида жозибador соҳаларни ҳам аниқлаш имконини беради. Бу борада, ЯХМ ҳажмининг иқтисодий фаолият турлари бўйича йирик ҳажмининг эгалланган “хизматлар” соҳасини алоҳида таъкидлаш лозим.

1-жадвалда 2017-2022 йилларда Қорақалпоғистон Республикаси инвестиция муҳитида “хизматлар” соҳасининг ривожланиш тенденцияларини кўриш мумкин. Унга кўра, ЯХМ таркибдаги энг юқори улушга эга ҳисобланган “хизматлар” соҳаси 2017 йилда ЯХМ таркибда 38,8 фоизга,

2019 йилда 32,9 фоизга, 2019 йилда 32,5 фоизга, 2020 йилда 33,05 фоизга,

2022 йилнинг 9 ойи давомидида 36,06 фоизга эгалик қилган. Мазкур тармоқнинг фаол соҳалари “ташиш ва сақлаш, ахборот ва алоқа” бўйича 2017 йилда

778,6 млрд. сўмлик хизматлар кўрсатилиб, ЯХМ таркибда мазкур фаолият турлари 7,2 фоиз улушга эгалик қилган. Тармоқдаги улуши эса 18,5 фоизни ташкил этган. 2021 йилда эса мазкур соҳада жами 1 трлн 326 млрд. сўмлик хизматлар бажарилган бўлиб, ЯХМдаги улуши 6,3 фоизни, тармоқдаги улуши эса 17,4 фоизни ташкил этган. Шунингдек, “савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар” фаолият тури бўйича 2017 йилда 616,4 млрд. сўмлик хизматлар бажарилган бўлса, ЯХМдаги улуши ўша даврда 5,7 фоизни ташкил қилган. 2021 йилда ушбу фаолият тури бўйича жами 1 трлн 52 млрд. сўмдан ортиқ хизматлар кўрсатилган бўлиб, ЯХМдаги улуши 5 фоизни, тармоқдаги улуши эса 13,8 фоиздан иборат бўлган.

2-жадвалда кўра, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида кўрсатилган хизматлар ҳажми 2010 йилда 671,1 млрд. сўмни ташкил этган. Мазкур кўрсаткич 2021 йилда салкам 13 баробарга ошиб, мазкур йилда ҳудудларда кўрсатилган жами хизматлар ҳажми 8 трлн 4587 млрд. сўмдан ошган. Кўрсатилган ҳудудлар бўйича фаолият Нукус шаҳри ҳиссасига тўғри келади. Яъни шаҳарда 2010 йилда

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси инвестиция муҳитида “хизматлар” соҳасининг ривожланиш тенденциялари⁹

№	Кўрсаткичлар	Йиллар					
		2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 ой)
1	“ХИЗМАТЛАР” соҳасининг ЯХМдаги улуши, %	38,86	32,91	32,51	33,05	33,65	36,06
<i>шу жумладан:</i>							
1.1.	савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар, млрд. сўм	616,4	755,7	879,7	1 011,2	1 208,7	1 052,3
	ЯХМдаги улуши, %	5,7	4,8	4,5	4,6	4,6	5,0
	Тармоқдаги соҳасидаги улуши, %	14,6	14,6	13,7	14,0	13,7	13,8
1.2.	ташиш ва сақлаш, ахборот ва алоқа, млрд. сўм	778,6	929,4	1 053,6	1 176,0	1 498,4	1 326,9
	ЯХМдаги улуши, %	7,2	5,9	5,3	5,4	5,7	6,3
	Тармоқдаги соҳасидаги улуши, %	18,5	18,0	16,4	16,3	17,0	17,4
1.3.	бошқа хизмат тармоқлари, млрд. сўм	2 823,5	3 483,6	4 475,6	5 043,6	6 126,2	5 254,0
	ЯХМдаги улуши, %	26,0	22,2	22,7	23,1	23,3	24,8
	Тармоқдаги соҳасидаги улуши, %	66,9	67,4	69,8	69,8	69,4	68,8

2-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида кўрсатилган хизматлар ҳажми, млрд. сўм¹⁰

Ҳудудлар	2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	2020 й.	2021 й.	2021 йилда улуши
Қорақалпоғистон Республикаси	671,1	1 062,0	1 350,1	1 710,4	2 148,1	2 550,3	3 100,5	3 611,3	4 600,2	5 671,8	6 520,3	8 458,4	100
Нукус ш.	384,6	502,0	593,8	743,8	1 093,9	1 300,9	1 579,3	1 958,7	2 719,7	2 403,2	2 773,5	3 537,2	41,8
<i>туманлар:</i>													
Амударё	28,7	45,6	69,6	94,1	83,7	100,9	137,1	139,2	171,5	305,0	346,3	429,5	5,1
Беруний	27,8	47,9	70,5	93,2	80,6	105,2	135,3	144,3	172,6	312,0	334,1	433,3	5,1
Бўзатов	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24,2	26,5	44,6	0,5
Қораўзак	8,1	18,4	25,4	33,2	25,9	31,0	34,1	41,5	52,1	110,1	122,0	144,0	1,7
Кегейли	10,8	18,8	30,1	38,9	33,3	39,9	46,3	52,2	61,6	109,9	127,1	159,7	1,9
Кўнғирот	53,8	141,0	161,2	195,4	378,2	425,0	487,0	527,2	504,0	756,1	849,0	1 191,9	14,1
Конликўл	8,5	16,3	23,0	30,9	26,8	32,0	36,1	42,0	48,7	79,2	87,8	118,0	1,4
Мўйноқ	4,8	9,4	13,0	17,3	14,1	16,8	13,4	21,8	27,4	76,4	83,6	105,7	1,2
Нукус т.	7,3	14,2	20,6	26,4	24,6	29,0	30,9	45,8	51,6	104,5	136,2	180,2	2,1
Тахнатош	16,4	36,1	35,0	-	-	-	-	31,1	39,8	133,1	160,3	192,3	2,3
Тахтақўпир	8,7	13,8	19,9	25,9	24,7	29,6	34,6	42,6	50,4	91,8	103,1	127,6	1,5
Тўрткўл	31,4	61,2	89,1	114,7	105,4	127,5	166,0	165,8	230,9	391,1	507,1	674,5	8,0
Хўжайли	32,3	55,9	77,5	137,6	120,8	145,7	196,2	179,0	215,2	265,2	288,8	372,5	4,4
Чимбой	15,6	27,7	42,2	55,5	46,8	54,7	68,0	72,4	84,7	179,5	195,8	256,4	3,0
Шуманай	8,3	14,6	21,5	28,9	24,7	28,8	32,7	39,5	45,7	83,3	94,1	119,1	1,4
Элликқалъа	23,9	38,9	57,7	74,5	64,6	83,4	103,7	108,2	124,2	247,2	285,3	371,9	4,4

¹⁰ Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқамаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисоб-китоб қилинган: <http://www.qrstat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts-2>

кўрсатилган хизматлар ҳажми 384,6 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, 2021 йилда жами хизматлар ҳажми 3 трлн 500 млрд. сўмдан ошди. Таҳлилий йилда шаҳардаги кўрсатилган хизматлар ҳажми жами хизматлардаги улуши 41,8 фоизни ташкил этган. Қолаверса, Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудлари бўйича кўрсатилган хизматлар ҳажми борасида Кўнғирот, Тўрткўл, Элликқалъа, Беруний, Амударё каби туманлар Нукус шаҳридан кейин нисбатан фаол ҳисобланади. Жумладан, 2021 йилда кўрсатилган хизматлар ҳажмида Кўнғирот туманининг ҳиссаси 14,1 фоизни ташкил қилган.

Туманда кўрсатилган хизматлар ҳажми 22 баробардан ортиққа ўсиб, 2021 йилда кўрсатилган хизматлар ҳажми 1 трлн 191 млрд. сўмдан ортган. Кейинги ўринларда Тўрткўл тумани ҳисобланиб, мазкур туманда тадбиркорлик ва ҳўжалик юритувчи субъектлар томонидан 2021 йилда жами 674,5 млрд. сўмлик хизматлар кўрсатилган. Мазкур кўрсатилган хизматлар ҳажми жами хизматларнинг умумий қийматида 8,0 фоизни тақшил этган. Шунингдек, 2021 йилда ҳудудлар бўйича кўрсатилган хизматлар умумий ҳажмида Амударё ва Беруний туманларининг ҳиссаси 5,1

3-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасида асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми, млрд. сўм¹¹

Ҳудудлар номи	2017	2018	2019	2020	2021	2022 (9 ой)	2022 йилда улуши
Қорақалпоғистон Республикаси	2822,0	6757,8	8750,6	7089,8	8110,7	7059,0	100
Нукус ш.	1087,7	1401,7	1620,7	1248,5	1681,8	1629,9	23,1
<i>туманлар</i>							
Амударё	90,3	134,5	210,8	317,1	449,2	413,6	5,9
Беруний	93,0	281,2	249,2	383,6	425,4	382,0	5,4
Бўзатов	-	-	29,9	103,6	99,5	86,2	1,2
Қораўзак	55,9	278,0	208,0	198,4	308,8	1063,1	15,1
Кегейли	48,9	100,5	111,4	82,4	139,4	130,7	1,9
Кўнғирот	530,6	812,7	839,2	948,6	1 071,1	869,8	12,3
Конликўл	46,9	73,8	358,4	68,4	158,5	160,4	2,3
Мўйноқ	382,4	703,8	1567,2	1329,3	1 449,5	737,1	10,4
Нукус	56,3	117,5	193,9	130,7	182,0	171,9	2,4
Тахнатош	30,8	2144,6	1517,1	565,4	312,7	164,7	2,3
Тахтақўпир	19,9	86,4	44,2	108,1	87,9	72,7	1,0
Тўрткўл	66,9	153,4	701,9	771,9	774,1	428,2	6,1
Хўжайли	75,5	124,1	278,0	125,7	238,2	161,9	2,3
Чимбой	33,3	108,0	167,3	167,0	207,4	202,4	2,9
Шуманай	48,9	64,6	229,3	131,4	90,8	102,2	1,4
Элликқалъа	142,0	158,2	407,5	409,7	434,4	282,2	4,0
Бўлинмайдиган ҳажм	12,7	14,8	16,6	-	-	-	5,9

4-жадвал

Қорақалпоғистон Республикасида молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркиби¹²

Йиллар	Молиялаштириш манбалари, %				
	Корхоналар ва аҳолининг ўз воситалари	Қабул қилинган маблағлар	улардан:		
			давлат бюджети	банкларнинг кредитлари ва бошқа қарз маблағлари	Чет эл инвестициялари ва кредитлари
2017	62,8	37,2	8,4	15,2	13,6
2018	37,9	62,1	13,9	19,5	28,7
2019	34,3	65,7	19,3	9,5	36,9
2020	39,1	60,9	14,3	7,7	38,9
2021	39,9	60,1	16,1	6,2	37,8
2022	42,0	58,0	15,9	6,8	35,3

фоиз, Элликқалъа туманининг ҳиссаси 4,4 фоизни ташкил этган. Аммо, қолган туманларда бу борада кўрсаткичлар ижобий эмас. Уларда кўрсатилган хизматлар ҳажми умумий хизматлар ҳажмида 1-2 фоиздан ошмайди. Қорақалпоғистон республикасининг инвестиция муҳити борасидаги кўрсаткичлар таҳлили доираида мазкур тадқиқот объекти бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми ва тенденциялари қуйидаги жадвалда кўриб чиқилган (3-жадвал).

3-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, 2017 йилда Қорақалпоғистонга жами молиялаштириш манбалари ҳисобидан 2822,0 млрд. сўм миқдорида асосий капиталга инвестиция киритилган бўлса,

2021 йилда ушбу кўрсаткич 8110,7 млрд. сўмни ташкил этган. 2022 йилнинг

9 ойи давомида эса 7059,0 млрд. сўмлик инвестициялар асосий капиталга киритилган. Мазкур кўрсаткич 2017 йилга нисбатан 2021-2022 йилларда

280 фоиздан ёки салкам 3 баробарга ортиққа ўсганлигини кўрамиз. Асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажмида юқори улуш республиканинг энг ривожланган ҳудуди, пойтахт – Нукус шаҳри ҳиссасига тўғри келган, албатта. Нукус шаҳрида 2017 йилда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми 1087,7 млрд. сўмдан иборат бўлган. Амалга оширилган ислохотларнинг ижобий самарси натижасида шаҳарнинг инвестиция муҳити янада яхшилланган. Натижада, 2021 йилда умумий қиймати 1681,8 млрд. сўмлик, 2022 йилнинг 89 ойи давомида 1629,9 млрд. сўмлик инвестициялар жалб этилган.

Худудлар кесимида, шунингдек Қораўзақ туманининг улуши 2022 йилда 15 фоиздан ортиқ бўлган. Ушбу туман иқтисодиёти бўйича асосий капиталга 2017 йилда жами 55 млрд сўмдан ортиқ инвестициялар киритилган бўлса, 2021 йилда 308,8 млрд. сўм, 2022 йилнинг 9 ойи давомида 1063,1 млрд. сўмлик инвестициялар киритилган. Бундан ташқари, инвестицион фаол ҳудудлар – Мўйноқ, Кўнгирот туманлари ҳам асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажмида сезиларли улушга эга.

Молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркиби бўйича маълумотлар қуйидаги жадвалдан ўрин олган (4-жадвал).

5-жадвалга кўра, Қорақалпоғистон Республикасида молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркибида Корхоналар ва аҳолининг ўз воситалари етакчи улушга эга. Яъни 2017 йилда асосий капиталга киритилган жами инвестицияларнинг молиялаштириш таркибида 62,8 фоизи

корхоналар ва аҳолининг ўз воситаларини ташкил қилган. Қолган 37,2 фоизи “қабул қилинган маблағлар”ни ташкил этиб, улардан давлат бюджети маблағлари 8,4 фоизни, банкларнинг кредитлари ва бошқа қарз маблағлари 15,2 фоизни, чет эл инвестициялари ва кредитлари 13,6 фоизни ташкил этган.

Шунингдек, 2022 йилда эса қабул қилинган маблағлар 58 фоизни ташкил этган бўлса, улардан 15,9 фоизи марказлашган инвестициялар ҳисобига, яъни давлат бюджетидан ажратилган молиявий ресурсларни ташкил этган. Қолаверса, ушбу йилда банкларнинг кредитлари ва бошқа қарз маблағлари 6,8 фоизни, чет эл инвестициялари ва кредитлари 35,3 фоизни ташкил этган.

Хулова тақлифлар

Қорақалпоғистондаги кўпгина туманларда инвестиция муҳитининг яхши ривожланмаганлиги, хизматлар соҳасининг теарли даражада инвестицион жозибадорликка эга эмаслиги, қулай инфратузилманинг шаклланмаганлиги ва ривожлантирилмаганлигини кўрсатмоқда. Албатта, ушбу ҳолат, ўз навбатида, Қорақалпоғистондаги инвестиция муҳитини яхшилашга бевосита салбий таъсир этувчи омиллардан бири бўлади, десак айни ҳақиқатдир.

Қорақалпоғистон Республикасида молиялаштириш манбалари бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар таркибининг таҳлидан маълум бўладики, ҳудудга марказлашган инвестицияларнинг улуши йилга-йилга тобора ортиб бормоқда. Шу билан бир қаторга 2017 йилга нисбатан 201-2022 йилларда инвестиция муҳитининг бир қадар яхшиланиб бораши натижасида чет эл инвестициялари ва кредитларининг ҳам кириб келиши жадаллашмоқда.

Юқоридагиларни инобатга олиб, Қорақалпоғистонда инвестиция муҳитини яхшилашда қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқдир:

- Қорақалпоғистонда “йўлдош эркин иқтисодий зоналар”ни ташкил этиш. Бунда, “Жиззах”, “Ургут” эркин иқтисодий зоналарнинг Дирекциялари раҳбарлигида Қорақалпоғистоннинг бир қатор туманларида, жумладан Мўйноқ, Беруний, Амударё туманларида “йўлдош эркин иқтисодий зоналар”ни ташкил этиш ҳудудларнинг инвестиция муҳитини яхшилашда ижобий самара беради;

- Қорақалпоғистонга инвестицияларни фаол жалб этиш мақсадида инвесторла бериладиган молиявий имтиёزلарни табақалаштириш мақсадга мувофиқдир.

Reference:

1. Ғозибеков Д.Ғ., Носиров Э.И. Ўзбекистон иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилиш. Рисола. – Т.: «Иқтисод-молия», 2007. – 92 б.
2. Мустафақулов Ш.И. (2017) Инвестицион муҳит жозибадорлиги: назария, методология ва амалиёт. Монография Тошкент. “Iqtisod-Moliya”. 326-бет
3. Зайниддинов Р. Ўзбекистонда инвестицион муҳит жозибадорлигини ошириш борасида илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш йўллари. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020 yil.
4. Бекмуродова Г. Ўзбекистоннинг халқаро иқтисодий индексларида иштирокининг инвестициявий жозибадорликка таъсирини тадқиқ қилиш. 08.00.07 – Молия, пул муомаласи ва кредит. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. Тошкент – 2022. Б.: 54.
5. Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқамаси маълумотлари: <http://www.qrstat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts-2>

6. <https://yuz.uz/news/infografika-qoraqalpogistonning-2017-2021-yillardagi-ijtimoiy-iqtisodiy-rivojlanishi> 6. Абдурахмонов И. Суғурта бозорини тартибга солиш ва пруденциал назоратнинг самарали механизмларини жорий этиш.//”Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. №2, апрель, 2020 й.
7. World insurance: riding out the 2020 pandemic storm. Swiss Re Sigma №4/2020. https://www.swissre.com/dam/jcr:05ba8605-48d3-40b6-bb79-b891cbd11c36/sigma4_2020_en.pdf.
8. Ахвледиани Ю.Т. Страхование. Уч. Пособие, М.: ЮНИТИ – 2006 й.
9. Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқамаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан ҳисоб-китоб қилинган: <http://www.qrstat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts-2>